

В. М. ВИННИЦЬКИЙ ХОЧ ДІЄСЛОВА Й ПИШУТЬСЯ ОДНАКОВО

Словесний наголос в українській мові служить засобом розмежування значень слів та їх форм, що збігаються своїм фонемним (графемним) складом. Ця розрізнявальна функція наголосу виявляється в межах слів різних частин мови. Засвідчено в українській лексиці й чимало дієслів, що мають тотожне графемне вираження, але розрізняються за місцем наголосу в слові, напр.: *засіяти* (посіяти) — *засіяти* (засяяти): «Все сумує, — тільки слава Сонцем *засіяла*. Не вмере кобзар [І. Котляревський], бо навіки Його привітала...»¹ (Т. Шевченко); «Я давно про тебе мрію — У долині нова хата. Землю радісно *засію*. Будеш щастям ти багата» (М. Нагнибіда); *пробувати* (випробовувати, робити спробу) — *пробува́ти* (перебувати); «Вічно будеш *пробува́ти* у підземному дворі, більш тобі вже не видати ані сонця, ні зорі!» (Леся Українка); «І серце серцю не байдуже дзвенить, як молотом коваль, І медом віє від гречок, І жайвір *пробує* смичок» (А. Малишко).

Зустрічаються в сучасній українській літературній мові випадки, коли наголос виступає смислорозрізнявачем дієслівних форм з ідентичним графемним оформленням. Так, зокрема, існує ряд дієслів, які в інфінітиві мають різну фонемну будову і неоднакове наголошування, а в 1-й ос. одн. теперішнього (простого майбутнього) часу вони, будучи графемно тотожними, розрізняються за наголосом (в інших-формах ці дієслова різнозвучні). Сюди належать: *знижу́*, але *зни́жеш* і т. п. (від *зни́зати*) — *зни́жу*, але *зни́зиш* і т. п. (від *зни́зити*); *мучу́*, але *му́тиш* і т. п. (від *му́тити*) — *му́чу*, *му́чиш* і т. п. (від *му́чити*); *плачу́*, але *пла́тиш* і т. п. (від *пла́тити*) — *пла́чу*, *пла́чеш* і т. п. (від *пла́кати*); *скочу́*, але *ско́тиш* і т. п. (від *ско́тити*) — *ско́чу*, *ско́чиш* і т. п. (від *ско́чити*); *спору́*, але *спори́ш* і т. п. (від *споро́ти*) — *спору́*, *спори́ш* і т. п. (від *спори́ти*).

До цієї підгрупи включаються ще префіксальні дієслівні форми, що походять від деяких наведених вище дієслів, напр.: *замучу́*, але *заму́тиш* і т. п. (від *заму́тити* — *замучу́*, *замучи́ш* і т. п. (від *замучи́ти*); *намучу́*, але *наму́тиш* і т. п. (від *наму́тити*) — *намучу́*, *намучи́ш* і т. п. (від *намучи́ти*); *замучу́ся*, але *заму́ти́шся* і т. п. (від *заму́титися*) — *замучу́ся*, *замучи́шся* і т. п. (від *замучи́тися*); *заплачу́*, але *запла́тиш* і т. п. (від *запла́тити*) — *запла́чу*, *запла́чеш* і т. п. (від *запла́кати*).

Цікаво, що при наголошенні дієслова *заму́тити*, починаючи з 2-ї ос. одн. теперішнього часу, простежується різнобій у різних лексикографічних працях. Ось, наприклад, словники Б. Грінченка та шеститомний Українсько-російський подають *заму́тиш*, *заму́ти́ть*, *заму́тимо́*, *заму́тите́*, *заму́тять*, пізніші ж джерела («Словник наголосів» М. Погрібного, тритомний «Російсько-український словник», «Орфографічний словник української мови», 1976) фіксують *заму́тиш*, а інші словники («Словник української мови», «Українська літературна вимова і наголос») рееструють *заму́тиш* і т. п. Дієслово *заму́тити* (як і *наму́тити*) походить від слова *му́тити*, яке у всіх формах, крім 1-ї ос. одн. теперішнього часу, виступає з кореневим наголосом. З такою ж акцентуацією вживається дієслово *наму́тити*. Лексема *заму́тити*, безумовно, входить у цей акцентуаційний ряд. Саме тому кореневе наголошування *заму́тиш* і т. п. (як і *му́тиш*, *наму́тиш*) має всі підстави правити за норму в сучасній українській літературній мові.

В українській лексиці зафіксовано кілька семантично різних дієслів, які в інфінітиві мають ідентичні і фонемну будову, і наголос, а в інших формах ці дієслова також збігаються своїм фонемним вираженням, але наголошування в них різне: у 1-й ос. одн. теперішнього (простого майбутнього) часу вони не відрізняються акцентуацією, бо вживаються з нафлексійним наголошуванням, а всі інші їх форми (крім минулого часу, де вони мають однакове акцентування) розпізнаються за допомогою наголосу. До таких дієслівних форм зараховуються: *досаджу́*, але *доса́диш*, *доса́дить*, *доса́димо*, *доса́дите*, *доса́дять* (від *доса́дити* — «закінчити садить») — *досаджу́*, але *доса́диш*, *доса́дить*, *доса́димо*, *доса́дите*, *доса́дять* (від *доса́дити* — «завдати прикростей»); *куру́*, але *ку́риш*, *ку́рить*, *ку́римо*,

¹ Тут і далі приклади взято з поетичних творів, наголошування слів у яких визначається ритмічною будовою.

ку́рите, ку́рять (від *куру́ти* — «палити») — *куру́ю, куру́їш, куру́їть, курумó, курутé, куря́ть* (від *курути* — «пилити, порошокити»); *морю́, але мо́риш, мо́рить, моримо, морите, моря́ть* (від *морити* — «виснажувати») — *морю́, мо́риш, мо́рить, моримо, морите, моря́ть* (від *морити* — «обробляти деревину»); *назолю́, але назо́лиш, назо́лить, назо́лимо, назо́лите, назо́лять* (від *назоліти* — «налужити») — *назолю́, назо́лиш, назо́лить, назо́лимо, назо́лите, назо́лять* (від *назоліти* — «набриднути»); а також *закуру́ю, але закуру́їш, закуру́їть, закуру́ймо, закуру́йте, закура́ють* (від *закурути* — «запалити») — *закуру́ю, закуру́їш, закуру́їть, закуру́ймо, закуру́йте, закура́ють* (від *закурути* — «запилити, запорошити») — *закуру́ю, закуру́їш, закуру́їть, закуру́ймо, закуру́йте, закура́ють* (від *закурути*). У словниковому складі української мови подекуди трапляються дієслова, які в інфінітиві мають однаковий фонемний склад і наголошування, в інших формах вони рівнозвучні, а в минулому часі, збігаючись своєю фонемною будовою, виступають у всіх формах, крім чоловічого роду, з різною акцентуацією, напр.: *зави́в, зави́ла, заяви́ло, зави́ли* (від *завити* — «закрутити, заплести») — *зави́в, зави́ла, зави́ло, зави́ли* (від *завити* — «заскиглити»).

У сучасній українській літературній мові форми 1-ї ос. одн. теперішнього часу від дієслова *проси́ти* вживаються з різною семантикою залежно від наголошування. *Про́шу* виступає в значенні «звертаюся з проханням, клопочу»; а *про́шу* — в значенні «закликаю, запрошую», тобто як синонім до *будь ласка*, напр.: «Я сам занівечив свій вік, і ні на кого не жалкую, і ні у кого не *про́шу* я, Нічого не *про́шу*» (Т. Шевченко); «— *Про́шу* пробачити, пане генерале...» (А. Головка).

Таким чином, у сучасній українській літературній мові порівняно в небагатьох випадках наголос виступає засобом розрізнення значень форм дієслів, що збігаються своїм фонемним складом. І характерно, що в аналізованих парах одне із графемно тотожних зіставлених дієслів має, як правило, нерухомий наголос. Це свідчить про те, що значеннєва диференціація форм дієслів за допомогою наголосу існує не випадково, а внаслідок взаємодії різних акцентуаційних типів дієслівних форм, що впливають із загальних закономірностей наголошування дієслів і становлять їх наголосову систему.

Правильне акцентування семантично різних дієслівних форм з однаковим графемним вираженням сприяє точності висловлювання, а також є одним із засобів боротьби за піднесення культури усного літературного мовлення.